

Franské pomezí marky a jejich českomoravské sousedství v 9. stol.

Václav Vaněček

Tuto stať mohli bychom také nazvat „Západní Slované na jih a na západ od dnešních československých hranic a jejich význam pro interpretaci franských zpráv o Čechách a Moravě 9. století“. Ale přece jen nebylo by to označení zcela výstižné. Jednak totiž nejde nám o tyto Slované samy o sobě a tím méně snad o povšechný obraz jejich života v době, kdy se u nás rodily stát přemyslovský a stát mojmírovský, jednak nehodláme ani zdaleka podávat rozbor *všech* franských zpráv o našich zemích ze zmíněné doby v tomto zrcadle. Cílem této studie je ukázat, jak nově a lépe ve světle správného poznání poměrů na dávném fransko-slovanském pomezí lze vidět podmínky, za nichž u nás vznikal první státní život a jak nesprávně často podávala otázky sem spadající dosavadní literatura. Do rámce *velkomoravské* jubilejní problematiky zařazujeme tuto studii z několika důvodů.

Především je jasné, že každý, kdo chce psát o Moravském státě 9. století, musí chtít nechtít narazit i na soudobou problematiku českých knížectví, která se v poslední čtvrtině tohoto věku octla přímo v moci Velké Moravy a tvořila její západní území. Dále je jasné, že politické cíle Franků byly v 9. století vůči celé českomoravsko-slovenské oblasti v podstatě stejné a že urputný boj, který tu probíhal, odehrával se v pásmu, jehož poměry byly stejné nebo podobné, ať už šlo o úsek na východ od Duryňska či o úsek na sever od Řezna nebo o dnešní rakouské Podunají. A konečně lze očekávat, že zprávy, které je možno získat z tohoto fransko-slovanského pomezí, poskytnou největší užitek dnes právě bádání o staré Moravě, jehož výsledky ovšem zase, bude-li prováděno s náležitou opatrností a kritičností, budou nepostradatelné pro počátky raně feudálního státu v Čechách a na Slovensku.¹

•

¹ Srov. k tomu také skutečnost konstatovanou archeology (J. Eisner, *Slavia* XXV - 2, 1956, str. 288), že „většina nynější československé oblasti jeví se nám v 9. století i při místních rozdílech jako jednotná archeologická oblast československá“.

Vlastní území Franské říše bylo v době, kdy Slované na východ od něho zakládali své první státy, od těchto základních jader západoslovanského státního života 9. století odděleno jednak pásmem pohraničních území se zvláštním režimem, tzv. *pomezních marek* (marca, marchia, limes, terminus, confinium), jednak dalším pásmem, v němž slovanské osídlení nebylo většinou ještě tak pokročilé, aby v něm státní život mohl vznikat.

Obě tato pásma, jak vše tomu nasvědčuje, byla v pozoruhodném vztahu jednak mezi sebou navzájem, jednak — obojí dohromady — vůči Slovanům východně odtud, konkrétně v Čechách a na Moravě.

Franské pomezí marky ve střední Evropě vznikaly převážně ve zmíněném slovanském území na západ a na jih od hranic dnešní Československé socialistické republiky, do kterého se zařezávaly postupem doby stále hlouběji, až se posléze — patrně ne dříve než koncem 9. a na počátku 10. století — alespoň na některých místech dotkly hranice dnešní. Tak bylo toto západoslovanské území postupně vtahováno do sféry franské moci a vlády, stávajíc se napřed markou a potom pravidelným teritoriem příslušných politických útvarů německých feudálů, i když slovanský živel v něm po nějaký čas ještě dále trval a dokonce patrně i politicky určitým způsobem živořil.

Vůči státnímu životu vznikajícímu v 9. století v Čechách a na Moravě představovalo pásmo marek hrozbu, která z počátku — dokud ještě marky nepohltily celé slovanské osídlení na západ a na jih odtud — byla jen nepřímá a vzdálená, ale rychle se stávala blízkou a bezprostřední. Slovanské osídlení mezi vlastní českomoravskou oblastí a vlastní Franskou říší po celé 7. a 8. století stačilo zadržovat nebezpečí od západu právě tak, jako je od jihu a jihozápadu ještě po celé téměř osmé století zadržovalo pásmo moci avarské. V 7. století dokonce se zdálo, že zde, na západě a na jihozápadě od Čech, bude dán podnět k vytvoření trvalejší západoslovanské politické organizace, jež by posléze mohla vyústit až v organizaci státní,² avšak franský tlak ze západu spolu s avarským tlakem od jihovýchodu tento náběh zřejmě zmařily, patrně někdy koncem 7. století.

Nicméně existence kompaktního slovanského osídlení na jih od středního Labe, na západ od Sály (nemluvě o oblasti na východ od Sály), na jih a jihovýchod od Smrčin a na jihozápad od Šumavy v době ještě i 8. století nebyla tím nijak narušena.³ Severnější větve těchto Slovanů, zaujímajících

² Viz o tom blíže ve stati současně publikované (výše, str. 211—225) s názvem „*Souvislost Velké Moravy se slovanským svazem Samovým?*“

³ Nejvíce dokladů, i když ne vždy nejpevnějších, shromáždil o těchto Slovanech Wojciech Kętrzyński, *O Słowianach mieszkających niegdyś między Renem a Łabą, Sałą i czeską granicą*. Rozprawy Akad. Umiejętności. Wyd. hist.-filos., seria II, tom XV, str. 1—142, Kraków 1901. — Ke korekturám, pokud jde o metodu analýzy místních jmen, viz Rudolf Fischer, *Zur Erforschung des westlichen Slawentums*, in: *Forschungen und Fortschritte*, B. 29, H. 1, 1955. — Na svou dobu pozoruhodně zachytil obraz

zčásti i území někdejších germánských Hermundurů a Naristů (Varistů), byly asi blízké Srbům, jižnější, navazující plynule na slovanské osídlení ve středním Podunají, pozdějším Čechům, Moravanům a Slovákům.⁴

Jak máme bezpečně doloženo, bylo pro Slovary na jih od dnešních Čech směrem k Dunaji používáno v latinských pramenech pojmenování *Beehaimi*.⁵ Je velmi pravděpodobné, že sami se označovali — a to i ti, kteří

Slovanů na západ od Čech A. Meitzen, *Siedelung und Agrarwesen* etc., II, 1895, zvl. str. 369—371, 402—405, 407, 411—412. — K německé literatuře o těchto Slovanech a k nevlídnému jejímu přijetí u německých buržoazních nacionalistů viz E. Šimek, *Chebsko*, 1955, str. 171, pozn. 121. — Dobře o Slovanech na západ od Čech psal Z. d. Nejedlý, *Dějiny národa českého II*, 1955, str. 38. — Z novějšího německého bádání viz W. Hülle, *Westausbreitung und Wehranlagen der Slawen in Mitteldeutschland*, Leipzig, 1940. — K Slovanům ve starých Bavořích, tj. i v dnešních Horních Rakousích, už od 6. století viz dobře u F. Dahn, *Die Könige der Germanen*, IX—2, 1905, str. 101 až 104, 163. — Pokud jde o původ tohoto slovanského osídlení hluboko v dnešní Německé spolkové republice, mám za to, že je z doby „dávno před příchodem Avarů“, podobně jako je tomu se Slovary na severním břehu středního Dunaje (k tomu J. Eisner, *Děvínská Nová Ves*, Bratislava, 1952, str. 210) a že je výsledkem mnohaletého samostatného pronikání několika proudů (nejen od severovýchodu, nýbrž i od východu a od jiho-východu), jak to připouštěl kdysi i L. Niederle.

⁴ Srov. Z. Váňa, *Slované v Bavorsku podle archeologických dokladů*, in: *Vznik a počátky Slovanů II*, str. 183—208, zvl. str. 207. — Že Slované v Bavořích na sever od Dunaje byli „pravděpodobně Čechové“, soudil ze starších badatelů už S. Riezler, *Geschichte Bayerns I*, 1878, str. 59, kde je i další literatura (str. 60). Riezler poukazuje zvláště na sídla Slovanů „im Lauchtenbergischen, an der Nab und den Westabhängen des Böhmerwaldes, sodann an der Rednitz, Pegnitz und Regnitz“. — K českým a moravským Slovanům počítá slovanská osídlení v dnešním Rakousku na jih až k Alpám nověji L. Havlík, in *Slovanské historické studie III*, 1960, str. 68. Dnešní Dolní Rakousy byly podle něho slovanskou zemí nejméně od 5.—6. stol. až do konce 9. stol. (str. 78). Srov. také studii téhož autora „Staří Slované v Dolních Rakousích“, *Čas. Spol. přátel starož.* 1958, str. 161 a d., kde jsou sebrány zprávy o pozemkové držbě v Podunají v oblasti buď kdysi náležející k Moravskému státu nebo s ním sousedící. O Slovanech na jih od Čech a Moravy viz i J. Cibulka, *Velkomoravský kostel v Modré*, Praha 1958, str. 120. Srov. předtím už V. Vaněček, *Prvních 1000 let*, 1949, str. 32, 43 a j. — O srbském rázu slovanského osídlení na západ od Čech viz naposledy u R. Grünwald, *Wogastisburk*, in: *Vznik a počátky Slovanů*, II, 1958, zvl. str. 107.

⁵ Vyplývá to ze známé zprávy o událostech z r. 791 (S. Abel-B. Simson, *Jahrbücher des Fränkischen Reiches unter Karl dem Grossen II*, 1883, str. 18), kdy franské vojsko vracející se z výpravy proti Avarům šlo po severní straně Dunaje „per Beehaimos“. Ze srovnání všech pramenů, jež se o tažení zmiňují, vysvítá s velikou pravděpodobností, že ani cesta tam ani cesta zpáteční (obě jasně stejné) nevedly přes dnešní Čechy, nýbrž že výrazem „per Beehaimos“ jsou — tehdy zcela přirozeně — míněny končiny na jih od dnešních Čech. „Per Beehaimos“ je zde totéž co „per litus septentrionale (Danubii)“ v téže souvislosti. Dnes už obecně se přijímá, že se zde míní území přidunajských Slovanů a že takto máme „koncem 8. století doloženo západoslovanské (české) osídlení severního břehu Dunaje v dnešních Rakousích“, Cibulka, l. c., str. 146, srov. tamtéž str. 278. V témže smyslu už dříve V. Vaněček, l. c., str. 43; též autor, *Staré Čechy 8.—9. století*, in: *Slavia antiqua*, II, Poznaň 1949, str. 304—306; E. Šimek, *Chebsko*, 1955, zvl. str. 45 a mapka při str. 32. Srov. nejnověji také L. Havlík, in: *Slovanské studie III*, 1960, str. 51, že „levý břeh Dunaje se koncem 8. století nazýval také Behaim“. — Že by druhá část tohoto názvu (pův. Boiohaimon) byla germánská, vyvrací četnými důvody Dragutin Prohaska, *Slavia* 29, 1960, str. 541—551. K tomu Šmilauer, *Zpravodaj místopisné komise* 1961.

sídlili severněji v dnešním Bavorsku — názvem *Bojmané* nebo *Bojmové*.⁶

Už v průběhu 8. století byla jistá část těchto Slovanů pokřtěna. Zejména to platí o jejich větvích nejzápadnějších, Frankům nejbližších, které přijaly křesťanství asi už v době působení sv. Bonifáce.⁷ Ostatní z těchto Slovanů byli christianisováni postupně jednak už za Karla Velikého,⁸ jednak — nejvýchodnější z nich — až v průběhu 9. století, jak ještě uvidíme. Na rozhraní 8. a 9. století byly také učiněny rozhodující kroky k tomu, aby všichni ti Slované byli začleněni do Franské říše a aby tak franská státní moc definitivně se přiblížila k západním a jižním hranicím pozdějšího Českého státu a zhruba i dnešního Československa. Dálo se tak především pomocí nově zde zakládaných *pomezních marek*, jejichž funkce byla usnadněna i tím, že od konce 8. století k dalšímu pronikání Slovanů na západ už nedocházelo, neboť Slovany v dosavadních středoevropských sídlech pevně usazené nic nenutilo k novým migracím.⁹ Ovšem zakládání marek v těchto územích převahou nebo do značné míry slovanských (byly tu i jiné etnické skupiny, zvláště v Podunají, např. i Avari) neznamenal ani zdaleka, že by slovanský živel byl zde snad rázem vyhlazen. Trval tu ještě

⁶ K tomuto poznatku vede úvaha, že místní jméno Bojmany v Čechách doložené (viz A. Profous, *Místní jména v Čechách I*, 1942, str. 109) sotva pochází od označení obyvatel vlastních Čech, nýbrž daleko spíše, podobně jako je tomu u jiných takových názvů, znamenalo lidi přesídlené v nějakých souvislostech (např. jako zajatci) z jiných krajín kdysi běžně označovaných jako Bojmsko nebo pod. S řešením u Profousa naznačeným, že by totiž jméno Bojmany byla pouhá „přezdívka daná od cizí vrchnosti“, sotva lze souhlasit. Náleží to k nalivným a nouzovým explikacím, jichž je v Profousově díle velmi mnoho. — K tomu přistupuje doklad na místní jméno Bojmice (Profous, tamtéž, str. 99—100, kde je opět vysvětlení za vlasy přitažené) nesporně odvozené od jména „Bojm“. — Vzhledem k názvům Beehaimi, Boemani apod., doloženým v pramenech pro české Slované vně hradby českých hor, nabízí se někdejší české Podunají a oblast bavorských Slovanů pro staré „Bojmsko“ zcela přirozeně. Měli bychom tu další materiál k vyznívání jména Bojů resp. Bojohema u Slovanů, o čemž viz už v *Právněhistorických studiích III*, 1957, str. 31—32; srov. také G. Flusser, *Český časopis historický* 48—49, 1949, str. 241, kde — s navázáním na jméno „Bojmin“ v hebrejské kronice 10. století — se uvádí, že „germánské Boiohemum se dostalo do úst slovanského lidu a poslovanštilo se tak, že ho bylo užíváno jako slovanského ethnika“. — Mám za to, že jmény Bojmané a Bojmové (popř. Bojmicí) se z českých Slovanů označovali jediné Slované za českými horami nemající jiného zvláštního názvu než po původním jménu teritoria, což souviselo zřejmě s tím, že až na jedinou výjimku, o níž viz níže, nedospěli k vyšší politické organizaci (knížectví). — Na náležité objasnění ovšem dosud čeká i výraz „v. zemli voemscē“ — s významem „v české zemi“, který má staroslověnský kánon na den sv. Václava obsažený v staroruském rukopise z 11. století, viz V. Vondrák, *Zur Würdigung, Sitzungsberichte der Wiener Akademie, Phil.-hist. Kl.*, sv. 127, 1892, XIII, str. 28; pokud jde o původ, str. 25.

⁷ A. Meitzen, *Siedelung und Agrarwesen II*, str. 406. K působení Bonifaciovu (zemřel r. 754) viz nyní Th. Schieffer, *Winfried-Bonifatius und die christliche Grundlegung Europas*, Freiburg, 1954 a sborník „Sankt Bonifatius“, Fulda 1954, 686 str.

⁸ O tom u F. Dahn, *Die Könige der Germanen*, VIII — 2, str. 36.

⁹ Tak bych formuloval jev, na nějž narazil Rudolf Turek, in: *Vznik a počátky Slovanů III*, 1960, str. 302, pozn. 12.

dlouho, a to i tam, kde režim marek byl už vystřídán pravidelnou západní státní mocí.¹⁰

Rozvoj franských pomezních marek, jejichž cílem bylo šířit moc západní feudality směrem na východ a jihovýchod, byl umožněn zejména zlikvidováním Avarů jako moci Frankům zvláště nebezpečné za Karla Velikého. Došlo k tomu v letech 791, 795 a 796, když byl Karel předtím potřel Bavorsy v čele s Tassilem, které Avari podporovali. Složitý vývoj franského pohraničí vůči Avarům, Čechům a Moravanům v někdejší Panonii a Noriku až k vytvoření Východní marky (*Marchia orientalis*) v polovině 9. století byl v naší literatuře vylíčen už před více než 60 lety.¹¹ Německá historická a právněhistorická literatura zaznamenává v této oblasti na sever a na východ od někdejších tassilovských Bavor v 9. století marky Východní, Českou, Avarskou a Panonskou, někdy souborně nazývané markami „bavorskými“. Ještě dále na severu byl komplex marek duryňských.¹² Pokud jde o názvy těchto pohraničních území, označovaly se marky někdy podle oblasti, kterou měly chránit, jindy podle oblasti nebo podle lidu, *proti němuž* byly namířeny.¹³ Pro nás je důležité, že zatímco útoky proti Moravanům vycházely hlavně z Východní marky, nástupišťem proti Behaimům

¹⁰ Pro oblast bavorskou, zřejmě už po obou stranách Dunaje, svědčí o tom zejména zmínky v obnoveném dunajském celním řádu z let 903—906 (Raffelstetten), kde Slované z oblasti franské státní moci vůbec („*Sclavi istius patriae*“, G. Friedrich, *Codex I*, č. 31, str. 35) se jeví právně i ekonomicky na téže úrovni jako Bavoři. Zdůrazňoval to už B. Rieger, *Říšské dějiny rakouské*, 1. seš., Praha 1899, str. 36, pozn. 38. — O raffelstettenském celním řádu velmi zajímavě nověji Fr. Dvorník, *The Making of Central and Eastern Europe*, 1949, str. 303. K výkladu má mnoho stále cenného zvláště H. G. Gengler, *Beiträge zur Rechtsgeschichte Bayerns*, 1. Heft, *Die altbayerischen Rechtsquellen aus der vorwiltelsbachischen Zeit*, Erlangen-Leipzig 1889, str. 96—99. Pokud jde o Slovary severněji usídlené, mějme na paměti, že pro své četné Slovary ještě v 11. století merseburský biskup Werner (zemřel 1093) „*libros Sclavonicae linguae sibi fieri iussit, ut latinae linguae character ... idiomata linguae Sclavorum exprimeret ...*“, Kętrzyński, l. c., str. 133. — Jak mám za to, utrpělo slovanské osídlení na jihozápad a na západ od Čech v první polovině 10. století zejména také nájezdy Maďarů, kteří jsou tehdy dosvědčení až na Sále, při čemž nic nenasvědčuje tomu, že by tam byli pronikli přes Čechy.

¹¹ B. Rieger, *Říšské dějiny rakouské*, 1899, str. 22—24.

¹² Viz blíže G. Waitz, *Deutsche Verfassungsgeschichte III*, 2. vyd., 1883, str. 370—371; H. G. Gengler, *Die altbayerischen Rechtsquellen*, str. 77, 81—82, zvl. v pozn. c) na str. 82, kde je i další literatura. Srov. také F. Dahn, *Die Könige IX - 2*, 1905, str. 63 a d. Stále cennou je k otázkám sem spadajícím práce E. Dümmlera, *Über die südöstlichen Marken des fränkischen Reiches unter den Karolingern (795—907)*, in: *Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen*, 10, 1853, zvl. kap. 3, 6, 7. — Bavorskou „Ostmark“, dlouho v 9. století označovanou jako „*Marcha contra Sclavos*“ nebo „*Vinidorum marca*“, rozdělovala Enže na Horní a Dolní. Podle organizace z let 903—906 měla tři hrabství (F. Dahn, l. c., VIII - 3, 1899, str. 91). — O jihovýchodních markách Franské říše viz také — ale bez nových údajů celkem — M. Lipp, *Das fränkische Grenzsystern*, 1892, str. 42 a d. — U Genglera, l. c., str. 82, pozn. b) se najde i přehled pomezních hrabat, kteří zde v 9. století proti našim předkům působili.

¹³ F. Dahn, *Die Könige*, VIII - 3, 1899, str. 91.

či Boemanům a proti českým knížectvím ve vlastních Čechách byl hlavně pomezí terén severně od Řezna, v němž někteří badatelé spatřují zvláštní Českou marku, jiní pak prostě „pagus Nortgave“.¹⁴

Teritorium Franské říše rozšiřovalo se směrem k Čechám a Moravě v 9. století tím, že příslušná pomezí území (marky) dostávala se stále hlouběji do krajin, kde sice sídlili čeští a moravští Slované, ale jež se nacházela na západ a na jih od dnešního Československa.¹⁵

Takto už sama existence marek mezi dnešním naším územím a říší Franků za Karlovců nejlépe ukazuje nemožnost představy, že by snad tehdy byly vlastní Čechy nebo Morava (nebo některá jejich část) k Franské říši nějak „patřily“. Byla by to představa značně anachronická, nehistorická. Pomezí marky byly oblasti se zvláštním režimem politickým, vojenským i správním a zejména se zvláštní organizací vyvolanou právě tím, že šlo o území, v nichž moc Franské říše už končila. Znamenaly nejzazší, a to už *nepravdělnou*, oblast franské státní moci. Za nimi bylo už zahraničí, to jest území buď cizích států nebo cizích předstátních („barbarských“) útvarů.

„Die eigentliche Mark war ein ursprünglich nicht zum Reich gehöriges, den Nachbarn abgewonnenes Gebiet, das durch Anlage fester Plätze, Aufstellung militärischer Posten und anderes besonders geschützt ward und

¹⁴ O této pohraniční marce proti českým Slovanům, snad zřízené už r. 788, pravděpodobněji však až v důsledku událostí z let 805—806, viz M. L i p p, *Das fränkische Grenzsystem unter Karl dem Grossen*, Breslau 1892, Gierke's Untersuchungen, č. 41, str. 41—42, 52 (tam i další literatura). Patrně to nebyla pravidelná „říšská marka“, nýbrž jen pohraniční oblast v dnešním severovýchodním Bavorsku se zvláštním vojenským režimem. K názoru, že vlastní pohraniční marka v dnešním Bavorsku ležela nikoli v „nové zemi (Neuland)“, nýbrž ve „staré zemi (Altland)“ a že tu nikdy nebylo zvláštní „české marky“, kloní se E. K l e b e l, *Deutsches Archiv für Geschichte des Mittelalters*, 2, 1938, str. 46—47. — K událostem z r. 788, do něhož se někdy klade zřízení zvláštní České marky, viz S. A b e l - B. S i m s o n, *Jahrbücher des fränkischen Reiches I*, 2. vyd. 1888, zvl. str. 643. Velmi neurčitě o této „České marce“ a jejím správci Audulfovi na poč. 9. stol. tamtéž, II., 1883, str. 325. Jak zdůrazňuje G. W a i t z (l. c. III, str. 374, pozn. 2), pomezí hrabě, který měl na starosti hranici proti Čechám, sídlil za Karlovců v Řezně a ve Forchheimu. — Další údaje o bavorské „Nordgau“, o jejím rozsahu od Dunaje až na sever posléze k výběžkům Smrčin a na východ k Šumavě a o jiných jejích zajímavých rysech viz v díle: H. G. G e n g l e r, *Die altbayerischen Rechtsquellen*, 1889, str. 38—39.

¹⁵ M. D o e b e r l, který věnoval procesu ovládnutí dnešních severovýchodních Bavor Němci zvláštní studii (*Die Markgrafschaft und die Markgrafen auf dem bayerischen Nordgau*, 1894), shrnul na počátku tohoto století výsledky svého bádání asi tak, že teprve během 9. století dostával se německý živel z původní užší „Nordgau“ velmi pomalu dále na severovýchod. Dlouho byla hranicí moci (Machtbereich) kmene Bavorů tímto směrem linie Premberg - Lauterhofen (a. d. Lautrach). Co bylo za touto linií směrem k Čechám, osídlili jako první Slované (týž autor, *Entwicklungsgeschichte Bayerns I*, München 1906, str. 7, 8, kde je i další literatura). O živém německém kolonizačtorském ruchu v těchto končinách směrem k dnešním Čechám už od 9. století viz H. H i r s c h, *Zur Entwicklung der böhmisch-österreichisch-deutschen Grenzen*, Jahrbuch des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen I, 1926, str. 21.

dem eigentlichen Reichsboden gewissermassen als Vorhut diene; oder es konnte auch ein größeres neuerobertes Land auf solche Weise behandelt werden“ — tak vystihuje marky klasické dílo buržoazní německé literatury.¹⁶

Jak mimořádné bylo postavení marek, je vidno i z toho, že zde běžně bývala také místní, domácí knížata, ovšem podřízená franskému náčelníkovi marky, „s určitým stupněm politické samostatnosti“. ¹⁷ V žádném případě, jak ukázal *Lipp*, nebyla pomezní marka dlouho ještě územím plně začleněným do ostatního státu a tím méně snad územím poněmčeným.¹⁸

Správcové marek (*custodes limitis, tutores limitis, comites terminales, praefecti limitis* apod.) měli rozsáhlé pravomoci, jichž leckdy použili i k samostatné politice zahraniční, navazující se sousedy styky, jež nebyly vždy v souladu s politikou vlastních nejvyšších představitelů Franské říše.¹⁹ Zde, v tomto pomezí, obě strany neustále využívaly každé příležitosti, jak se vmísit v rozpory druhé země, ať už to byly rozpory dynastické, úřední (nespolehliví feudální funkcionáři) či jiné.²⁰

Kromě toho, že vylučuje představu o franské moci v území pozdějšího Českého a dnešního Československého státu, má právě podaný obraz po-

¹⁶ G. Waitz, *Deutsche Verfassungsgeschichte* III, 2. vyd., 1883, str. 370. Je téměř zbytečné upozorňovat, že pomezní marka v tomto smyslu je něco jiného než marka vesnická. Ježto však se zároveň markou nazývala běžně i mez předfeudálních a raně feudálních pozemkových držeb vůbec, je plně odůvodněna domněnka, že chodská „mráka“ ve smyslu pohraničního lesa má svůj původ ve slově „Mark“ a je upomínkou na pradávne poměry v této oblasti. — Srov. B. Havránek, *Germanoslavistický příspěvek*, Časopis pro moderní filologii, 26, 1939, str. 122—128 a zvl. str. 132, kde se naznačuje i možnost, že „prastaré české mráka“ vzniklo u českých Slovanů vně hradby českých hor (mezi Šumavou a Dunajem). Jinak E. Eichler, *Eine westslawische Bezeichnung für „Sumpf, Feuchtigkeit“: altsorbisch mroka*, Zeitschrift für Slavistik 1, 1956, str. 41.

¹⁷ M. Lipp, l. c., str. 71. — Běžným zjevem byla tu i poplatnost (*Tributpflicht*) původního podrobeného obyvatelstva (viz tamtéž).

¹⁸ Tamtéž, str. 76. Výtečně o pomezních markách jako o pouhém příslušenství a nikoli vlastní složce říše a o jejich funkcích proti sousedům psal F. Dahn, *Die Könige VIII - 2*, 1897, str. 12, 13, 14 (opíraje se tu i o Brunnera). Srov. také VIII - 3, 1899, str. 91 a d. „Die Mark war gedacht als ein in Feindesland vorspringendes Glacis, ein Aussenwerk des Reichs, ... nicht ganz in gleichem Sinne zu Reichsgebiete gehörig wie Binnenland“, praví se tu (str. 91—92) výstižně. — Nic podstatně nového nepřinesl pro poznání režimu pohraničních marek E. Kiebel, *Herzogtümer und Marken bis 900*, Deutsches Archiv für Geschichte des Mittelalters, 2, 1938, str. 1—53.

¹⁹ Pro vztahy k Moravě může být příkladem Arbo (Aribo), který spravoval Východní marku za nezletilosti dědiců po Vilému a Engelšalkovi, známých okupačních velitelích Moravy z let 870—871, zahubených Moravany. Aby dědicům nemusil marku vydat, opřel se hrabě Arbo (v době bezkráloví ve Franské říši) o Svatopluka, uzavřel s ním r. 884 přátelskou smlouvu („amicitiam innit ... firmaque inter illos foederā“) a dal mu syna jako rukojmí své věrnosti („filium suum obsidem“). *Monumenta Germaniae Historica* (dále jen MGH), Scr. I, str. 399, Ann. Fuld.

²⁰ Doklady toho poskytují Fuldské anály např. k letům 898—899 (MGH, Scr. I, str. 413—414), kdy Moravané dopomáhají znovu k moci na části bavorské državy Isanrichovi. Velmi nepřesně o tom L. Havlík, in: Slované štúdie, III, 1960, str. 33.

mezních marek na východním okraji Franské říše v 9. století ještě jiné důsledky, a to jednak obecné, jednak konkrétní k jednotlivým málo dosud jasným místům pramenů vztahujícím se k dějinám Moravy a Čech 9. stol.

Jak jsme viděli, vlastností pomezních marek mezi jiným bylo, že se jejich rozsah ve směru k zahraničí snadno měnil. Rozšiřovati marku směrem do území sousedních barbarů bylo samozřejmou povinností správců marek, s čímž ovšem souviselo, že se zde téměř nepřetržitě válčilo a že otázka „státní hranice“, „politické hranice“, „říšské hranice“ apod. se zde jeví velmi svérázně.

Máme-li se vyhnout různým nedorozuměním,²¹ je třeba stále mít na zřeteli, že oblasti, v nichž se franská moc stýkala s mocí sousedů, nebyly už pravidelným státním územím, nýbrž byly pomezní markou se zvláštním postavením, vnitřním režimem i zahraničními vztahy. Otázka nějaké přesné a stálé hraniční čáry je pro tyto oblasti nemístnou, neboť bychom nakonec došli k absurdnímu položení otázky hranic hraničního pásma, jímž byla pomezní marka jako *celek*, a to jako oblast zásadně neurčitých mezí vůči sousedovi, jinými slovy jako pásmo zásadně proměnlivého rozsahu, podle nejrůznějších okolností, politických i právních.

K tomu ještě přistupuje okolnost, že u mnohých sousedů Franků na východě nelze v 9. století ještě spolehlivě hovořit o *státu*, takže otázka „státních hranic“ stává se zde dvojnásobně anachronickou. Daleko více než o teoretickou a stálou hraniční linii šlo zde o otázku prostorových mezí výkonu moci ať už státního či předstátního charakteru a o vzájemný mocenský poměr mezi sousedy. Jakkoli pro slovanské sousedy Franků nemáme zatím doložen zjev analogický franským pomezním markám, považují za nepochybné, že faktické poměry vynutily si i zde stejné chápání režimu oblastí, v nichž se střetávala moc obou sousedů.

Správný pohled na podstatu a funkci franských marek poskytuje nám orientaci pro pochopení franského limitu oproti českým Slovanům hluboko na západ od Čech, jak se jeví v pramenech z počátku 9. století. Jde tu zejména o známou linii běžící od Lince přes Řezno, Norimberk a Bamberk k Erfurtu, na niž pak dále k severovýchodu navazoval Limes Soralicus.²² Na počátku 9. století měl v tomto pásmu dozor hrabě Audulf, jehož

²¹ Srov. typicky u L. Havlíka, *Územní rozsah Velkomoravské říše v době posledních let vlády krále Svatopluka*, *Slovanské štúdie III*, Bratislava SAV, 1960, str. 9–76. Pochybnosti budí zde i otázka, do jaké míry lze vůbec majetkoprávní doklady z franských resp. bavorských záznamů brát za základ pro zjišťování „státních hranic“. Majetek církevních institucí Východofranské říše mohl totiž např. dobře ležet i v Moravském státě a být do značné míry nezávislý na změnách oblastí státní moci. Je také třeba uvážit, že pojem „suverenity“ či „svrchovanosti“, s nímž se pro raný feudalismus v literatuře operuje často značně lehkomyšlně, nebyl tehdy ještě vypracován.

²² Srov. K. Kadlec, *Początki kultury słowiańskiej*, *Encyklopedia Polska IV - 2*, Kraków 1912, str. 26.

hlavními opěrnými body byly tehdy Forchheim, Pfreimt (Breemberg) a Řezno.²³ Podle dokladu z konce roku 805 byla tato místa nejvýchodnějšími vojenskými, celními a zároveň kontrolními stanicemi, z nichž se mělo dohlížet na to, aby se k Slovanům dále na východě (ne nutně vždy až do Čech) nedopravovaly z Franské říše zbraně a jiné vojenské potřeby.²⁴ Co leželo dále na východ, byly „partes Beheim“, nazvané tak podle jádra celé této rozsáhlé slovanské oblasti, vlastních Čech, na jejímž západním okraji, dnes v Německu, sváděny byly na počátku 9. století nejprudší boje mezi našimi předky a franskými útočníky.

Do těchto krajů, s cílem nesporně zasáhnout vlastní Čechy, kde se tehdy patrně objevila jakási Frankům nepohodlná koncentrace slovanské moci, směřovaly obě nezdařené výpravy Karla Velikého, z nichž o první (805) máme zachován kronikářský záznam s nejstarším pravděpodobně zachycením jména Čechů.²⁵ Ze vzdálenějšího zázemí směřovaly sem naopak zase útoky od Slovanů, což právě má na mysli nařízení Karla Velikého o opatřeních na obranu říše z r. asi 807. Zmínku o obraně oněch „partes Beheim“ je třeba chápat zde tak, že šlo o ochranu linie výše zmíněné v oblasti na západ od dnešních Čech stejně jako o něco níže slova „circa Sorabis patria defendenda“ znamenají oblast na západ od Srbů.²⁶

²³ S. Abel - B. Simson, *Jahrbücher* II., 1883, str. 325—326, srov. také str. 550. Forchheim ještě podle chápání druhé polovice 9. století nebyl vůbec v Bavořích, jak tomu nasvědčuje např. díkce Fuldských analů k r. 874 a 879, MGH, Scr. I, str. 388 a 392.

²⁴ G. Friedrich, *Codex I.*, č. 1, str. 1.

²⁵ *Chronicon Moissiacense*, MGH, Scr. I, str. 307 „misit filium suum Karolum regem cum exercitu magno ad euhuvindines“, což Pertz, patrně šťastně, přečetl jako „ad Cichu - Windones“, neboť je jasné, že zkomolenina špatným opisem z Einharda nemohla vzniknout. Srov. *Annales Tiliani*, tamtéž, str. 223 („in terram Sclavorum, qui vocabantur Cinu“), kde Pertz četl „Cihu, pronunciantum Cichu“. — O tom, že tažení proti Slovanům v Čechách z let 805—806 musila mít specifickou příčinu, dobře M. Lipp, l. c., str. 41. — Z představy, že v letech 805—806 byly „mnohé malé slovanské státy v Čechách“ („die vielen kleinen Slawenstaaten in B.“) podrobeny (Unterwerfung), mylně vychází ještě Hans Jäger, *Rechtliche Abhängigkeitsverhältnisse der östlichen Staaten vom Fränkisch-Deutschen Reich (Ende d. 8. bis Ende d. 11. Jh.)*, Inaugural-Dissertation, Frankfurt a. M., 1960, str. 19.

²⁶ G. Friedrich, *Codex I.*, č. 2, str. 2. — Slova „solatium ferre“ znamenají zde ve smyslu franského usu „přinést pomoc, zasáhnouti vojensky“, včetně ovšem i útočných akcí. V tom směru doplňuji to, co jsem psal v letech 1943—1944 v práci „*Stát Přemyslovců a středověká říše*“, Praha 1945, 1. vyd., str. 10. — Že pod geografický a etnický pojem „Beheimi“ (včetně různých variant tohoto názvu) spadaly v letech 805—806 také krajiny na západ od dnešních Čech, patrně až po Smrčiny, zdá se mi vyplývat z řady míst sestavených nejlépe v díle S. Abel - B. Simson, *Jahrbücher*, II, 1883, str. 323 a d., 357 a d. V souvislosti s tím, co bylo výše pověděno o „Beehaimech“ na jih od dnešních Čech, potvrzoval by se odtud názor, že staré „Bojohemum“ byla oblast daleko širší než Čechy středověku pozdějšího. — Jasně také „saltus Hircanus“, v němž r. 803 Karel Veliký loví zubry, není dnešní pohraniční Šumava, nýbrž jiné hornaté území Bavor, hluboko v dnešním Německu. Vyplývá to i ze srovnání s jinými místy hovořícími o výskytu zubrů v Bavořích (viz Abel - Simson, l. c., str. 296—297, pozn. 5).

Vlastní Čechy (tj. Čechy pozdějšího středověku) byly nejméně po první dvě třetiny 9. století ještě příliš vzdáleny od franské velmoci než aby mohly být nějak počítány k říši Karlovců. Nebyla k ní počítána tehdy ani ještě oblast mezi Duryňskem, Bavorsy (užšími) a Čechami, jak tomu nasvědčuje záznam z r. 840 o útěku císařova syna Ludvíka na východ a o jeho pronásledování císařem: „Post pascha autem imperator, collecto exercitu, filium per Thuringiam usque ad terminos barbarorum persequitur, exclusumque a finibus regni per Sclavorum terram cum magno labore in Balioariam redire compellit.“²⁷

Kdyby „Sclavorum terra“ zde zmíněná byly snad Čechy, pak je zde přímý doklad toho, že Čechy byly mimo franské území. Je ovšem daleko pravděpodobnější, že ona „Sclavorum terra“, přes kterou si Ludvík, jak z jiné zprávy vysvítá,²⁸ musil průchod draze vykupovat, nebyly ani ještě Čechy, nýbrž oblast mezi Duryňskem a jeho markami na straně jedné a Čechami a Bavorskem na straně druhé, což názor o vlastních Čechách jako území Franské moci se dosud plně vymykajícím ještě více utvrzuje.²⁹

Je tu dáno další vodítko i pro interpretaci zprávy o dělení Franské říše z r. 817, kdy lid nazvaný „Beheimi“ přiděluje se Ludvíkovi Němci.³⁰ Ve shodě s tím, co jsme výše pověděli o českých Slovanech v oblasti mezi dnešními Čechami a Dunajem a o jejich latinském označování jménem „Beheimi“ apod., mám za to, že jediné řešení odpovídající dobové situaci, jak se jeví v pramenech, jest, že i tu jde v podstatě o oblast dnes rakouskou resp. bavorskou, představující nejjihnější část někdejšího širokého Bojohema, na kterou opravdu mohla si Franská říše už na počátku 9. století činit politické nároky a počítati ji (nevíme, s jakým ohraničením směrem k severu) mezi své državy.

S menším už důrazem, ale přece jen v tom smyslu, že věc při nejmenším zaslouží bedlivého uvážení, klademe otázku, zdali také jiné zprávy o „Boemanech“ z doby kolem poloviny 9. století netýkají se mnohem spíše zá-

²⁷ Ruod. Fuld. Ann., MGH, Script. I, str. 362. — E. D ü m m l e r (Geschichte des ostfränkischen Reiches, 2. vyd., I., 1887, str. 136) místa z pramenů zde pro nás nejcennější, ukazující, že prchající Ludvík byl vytlačen mimo území Franské říše, právě vynechává. V. N o v o t n ý, *České dějiny I*, 1912, str. 283, pozn., smysl tohoto místa přímo překroutil, používaje argumentů už v jeho době neudržitelných. Že doklad z r. 840 ukazuje Slované, o něž zde jde, „in völlig unabhängiger Stellung“, správně konstatuje nyní H. J ä g e r, *Rechtliche Abhängigkeitsverhältnisse* (viz blíže v pozn. 25), str. 20.

²⁸ Ann. Bertiniani, MGH, Scr. I, str. 437 „fugatoque filio et paganorum exterarumque gentium adminicula etiam sui praesentia, compluribus datis muneribus, expetente, eum ulterius persequi destitit“.

²⁹ Srov. Ann. Bertiniani, l. c., ad a. 839 „ducatus Thuringiae cum marcis suis“ (i když ovšem ne všechny duryňské marky byly směrem k Čechám). Slovanské území na východ a jihovýchod od Duryňska (asi od r. 531) ostatně již dávno v německé literatuře zjistil např. F. D a h n, *Die Könige*, X, 1907, str. 64.

³⁰ G. F r i e d r i c h, *Codex I*, č. 3, str. 3.

padních Slovanů v oblastech na západ a na jih od Čech, než Slovanů v Čechách samých.

S oprávněnou skepsí psal o známém pokřtění 14 „boemanských“ předáků r. 845 v Bavořích, zaznamenaném ve Fuldských análech, už Červinka, který zejména naznačoval, že snad šlo o vyhnance či uprchlíky, kteří se patrně ani do Čech nenavrátili.³¹ Je totiž jasné, že dosavadní dějepiscectví, ve snaze vědět více než co říká pramen, připojilo k lakonickému sdělení letopisce několik nepravd resp. polopravd, jež význam události značně zkreslovaly, se zřejmou tendencí, zdůraznit rané napojení Čech na franské křesťanství. Avšak ve skutečnosti je především pochybné, zdali v době křtu (13. 1. 845) vůbec byl Ludvík v Řezně.³² Nadto nikde není doloženo, že by právě Řezno bylo bývalo místem křtu, jak už na to bylo vícekrátě poukázáno. A konečně je nyní při nejmenším pravděpodobnější, že šlo o náčelníky Boemanů z krajin vně hradby českých hor než o domnělá knížata z Čech vlastních. Slované ve sféře tehdejší franské moci, v nejvýchodnějších končinách Franské říše, nebyli v polovici 9. století ani zdaleka ještě všichni křesťany a bylo patrně jedním z politicky velmi důležitých úkolů správců pomezních marek, křesťanství sem přinést a je zde upevňovat.

Tím pravděpodobnějším se pak jeví, že také při události z r. 855, o níž příležitostně a jaksi letmo se zmiňuje bavorská listina,³³ vůbec nešlo o domnělou výpravu do vlastních Čech, nýbrž o jednu z christianizačních akcí mezi slovanským obyvatelstvem v pomezním pásmu Franské říše samé. Je-li v listině zaznamenáno, že tehdy v předjaří Ludvík Němec „*misit aciem Baiovvariorum in Poemanios, quorum ductor Ernst comes existit, episcopi simul comitantibus*“, pak tu lze sotva myslet na válečnou výpravu do zahraničí a celé situaci mnohem více odpovídá výklad, že šlo o krátkou akci, v podstatě vnitropolitickou, kterou v rámci své působnosti na králův příkaz podnikl s místním duchovenstvem místní pomezní hrabě.

A totéž platí pak ovšem patrně i o „Boemanech“, na nichž ztroskotala franská výprava o šest let před tím, jak je shodně zaznamenáno několika zprávou franských análů.³⁴ I zde máme asi události z krajin mimo

³¹ Červinka, *Slované na Moravě*, str. 332.

³² Viz údaje u E. Dümmlera, *Geschichte des ostfränkischen Reiches*, 2. vyd., I., Lipsko 1887, str. 285.

³³ G. Friedrich, *Codex I*, č. 7, str. 5; podrobnosti má Dümmler, l. c., str. 388. O těžké práci církve při upevňování křesťanství v této době v krajinách východně od Rýna vůbec viz tamtéž, str. 311.

³⁴ MGH, Scr., I., str. 366 (Ann. Fuld.), str. 444 (Ann. Bert.); II, str. 229 (Ann. Xant.). — Do nepodrobených plně ještě severních Bavor kladl bych událost zaznamenanou k r. 856, kdy Ludvík „*per Boemanos transiens nonnullos ex eorum ducibus in deditionem accepit*“, MGH, Scr. I., str. 370. — Jak vyplývá ze srovnání s jinými histy, kde se tohoto obratu používá, „*in deditionem accipere*“ znamenalo podrobení na základě smluvním (jednáním), nikoli tedy např. po vojenské porážce, po dobytí hradu apod. Srov. také H. Jäger, *Die Abhängigkeitsverhältnisse*, str. 21 a 42. — Buď jen krajina na jihovýchod

vlastní Čechy, odehrávající se mezi Slovany na západ odtud, již již podléhajícími franské moci.

Bylo by jistě nesmyslné, všechny zmínky o „Boemanech“ z této doby vztahovati jen na české Slovany vně hradby českých hor. Ale je třeba uvážit možnost, na kterou upozorňuje tato stať, že v naznačených souvislostech ne vždy se jedná výlučně jen o Slovany usídlené v Čechách dnešních. Pravděpodobnost toho, že by při „Boemanech“, o nichž čteme ve franských pramenech 9. století, vždy se mohlo jednat jen o obyvatele užších Čech pozdějšího středověku, značně zmenšují i výsledky posledních bádání archeologických, která pro tuto dobu nejbližší Bavorsku obyvatele dnešních Čech znají až dosti daleko ve vnitrozemí, někde v oblasti Netolice — Volyně.³⁵ Oblasti Čech severozápadně odtud v této době ještě nevykazují osídlení.

Analogicky je třeba postupovati také při výkladu zmínek o Moravanech v této době. Ani Moravané nežili v 9. století jen na vlastní (dnešní) Moravě, nýbrž žili i ve fransko-moravském pomezním pásmu v dnešním Rakousku. Do těchto končin je nutno pak lokalisovat to, co Cibulka nazývá „aférou Albgisovou“, dopouští se — ostatně ne sám — omylu v tom, že snad Albgis by byl utekl „na Moravu“, zatím co pramen jasně říká, že Albgis cizí ženu unesl „ad extremos fines regni“ a nikoli na Moravu.³⁶ Slova „ad extremos fines regni“ mají stejný smysl jako čteme-li u Regina [k r. 891]: „Arnolfus rex in Baluariorum extremitatibus morabatur insolentiam Sclavorum reprimens“.³⁷ V obou případech jde o pomezní pásma, v nichž — jak jsme výše ukázali — hojně žili Slované, jednak čeští, jednak moravští, kteří v mnoha směrech byli pro ranou franskou feudalitu zdrojem těžkých problémů. Cibulka překládá uvedená slova celkem správně „k nejzazším koncům (Východofranského) království nebo Franské říše“, k čemuž dodává, rovněž správně: „Neuprchl tedy za hranice“. Avšak naprosto nesprávně se odtud vyvozuje, že ještě dne 3. 10. 852 považovala mohučská církevní synoda mojmírovskou Moravu „za součást říše“. Cibulku (a jiné autory) zmýlilo to, že v textu se současně hovoří o „hrubém ještě křesťanství gentis Maraensium“. Neuvažili, že tato „gens“ mohla žít a žila stejně dobře v pohraničí Franky ovládaném a že tu ani zdaleka nemusí jít o sousední Rostislavův Moravský stát.

Vedlo by nás příliš daleko, kdybychom chtěli rozvádět a vyvracet vše-

od dnešních Čech nebo nanejvýš část dnešních jižních Čech jsou patrně „Boemani“, proti nimž jde franská výprava r. 857, MGM, Scr. I., str. 370. — Ještě např. ve Fuldských análech zmínka k r. 900 „per Boemanniam“ (MGH, Scr. I., str. 415) je zřetelně buď stará oblast na jih od dnešních Čech nebo nanejvýš ještě dnešní jižní Čechy k tomu.

³⁵ Viz R. Turek, in: *Vznik a počátky Slovanů* III, 1960, str. 302, mapa č. 1 při str. 304.

³⁶ J. Cibulka, *Velkomoravský kostel v Modré*, 1958, str. 279—285, zvl. str. 280—281. Text viz u. G. Friedricha, *Codex I*, č. 5, str. 4.

³⁷ MGH, Scr. I.

chny další omyly, k nimž mnohé autory zavedlo nepochopení toho, že ona „rudis adhuc christianitas gentis Maraensium“ vyskytující se v oblasti charakterizované výrazem „ad extremos fines regni“, je v první řadě a přímo jen polopohanství - polokřesťanství Moravanů v bavorské pohraniční marce Franské říše a nikoli v Rostislavově Moravě. Jestliže Albgis skutečně „neuprchl za hranice“, jak správně píše Cibulka, pak tomu tak bylo ne proto, že Moravský stát by byl patřil Frankům, nýbrž proto, že Albgis prostě zůstal ještě v říšském území, i když v nejzazších končinách jednoho z jeho nejvzdálenějších pomezních pásem.

Usnesení synody postihovalo Albgise ještě v pohraničí, a proto mohou odpadnout všechny komplikace, jimiž se zabývá Cibulka na str. 280—281 svého spisu. I to, že synoda odsuzuje Albgisa do vyhnanství, plně souhlasí s tímto výkladem. Albgis prostě byl až do výroku synody mezi moravským polokřesťanským obyvatelstvem nejzazšího fransko-moravského pohraničí, v čemž je klíč k pochopení všech domnělých a celkem zbytečně vykonstruovaných záhad. Správná — jediné historicky možná — interpretace tohoto místa vede nás k tomu, abychom odmítli vztahování slov „rudis adhuc christianitas“ na Moravu Rostislavovu. O té zde není zmínky. A vše to, co o křesťanství v mojmírovském státě víme jinak, vede nás k největší opatrnosti. Vlastní Morava sotva byla více křesťanská než pomezní marka. Naopak — křesťanství zde patrně začalo teprve zapouštět první kořeny, a to se zřejmými politickými obtížemi.

Jak vidno, má toto řešení významné důsledky jak pro pojetí Moravy jako samostatného státu, tak pro domnělé prastaré křesťanství na Moravě samé, mimo „fines“ Franské říše. Možné ovšem je, že Moravané takto roku 852 v nejzazších krajích Východofranské říše připomínání a zřejmě tehdy příslušející pod správu pasovského biskupství byli v druhé polovině 9. století — neznámo v jakých souvislostech — opravdu vyrváni z moci Franků a vtěleni ve Svatoplukovu Velkou Moravu.

Ani dnešní Čechy, hlavní (vnitřní) část někdejšího širšího Bojohema, ani dnešní Morava nenáležely v 9. století do rámce říše karlovské nebo jednoho z jejích nástupnických států, říše Východofranské. Nicméně bylo tu velmi mnoho předpokladů pro to, aby se tyto země s nejvýchodnějšími državami Franků a potom Němců co nejužší stýkaly, což už v 9. století neslo bohaté výsledky. Jedním z nejdůležitějších spojujících článků bylo, jak se domnívám, *slovanské obyvatelstvo* žijící ve východních pomezních pásmech Franské říše a v 9. století na pomezí českomoravsko-franském zřejmě ještě převládající. Za nedostatku přímých zpráv o vnitřních poměrech v této době u nás může proto snad být pro osvětlení situace alespoň v jižních Čechách a na jižní Moravě do jisté míry použito i poznatků z této sousední oblasti.

Mezi bavorskou Ostmarkou a Moravou byly v 9. století vztahy tím bližší, že zde oba sousedící státy dělily v podstatě vždy jen říční toky. Nepřátelství bylo zde, zvláště v druhé polovici 9. století, vyhraněnější, avšak zároveň byly zde dány přírodou i předpoklady pro mimořádně snadný styk hospodářský i kulturní. Stála tu sice nepochybně na obou stranách četná opevnění a byly zde v pohotovosti stráže, avšak v intervalech mezi stavy otevřeného nepřátelství čile se tu obchodovalo a vyměňovaly i hodnoty nehmotné, což s sebou neslo i potřebu zvláštní úpravy vztahů právních.

Pro poslední čtvrtinu 9. století velmi pěkně ilustruje poměry v této oblasti („in orientalibus partibus . . . , ubi Arbo terminalis comes est“), zvláště listina krále Arnulfa z r. 888, z níž řadu údajů lze, jak se domnívám, aplikovat přímo na sousední Svatoplukovu Moravu.³⁸ Tak je zde doloženo např. dvojí závislé obyvatelstvo: a) raně feudální závislí lidé, kteří jsou označováni za „svobodné“; b) otroci čili vlastní nesvobodní. Svědčí o tom pasus: „ut nec . . . comes nes ullus iudex publicus . . . homines eius (tj. místního feudála) *tam ingenuos quam servos* ibidem . . . ingerere aut exactare praesumat“. Pro vlastní Moravu je tento doklad cenný právě proto, že tu jde o kraje stále ještě se značnou částí slovanského (patrně moravského) obyvatelstva.

Stejně poučná je v této listině zmínka o zřizování opevněného pomezního střediska (hradu — urbs), a to s účelem útočištným pro širší okruh obyvatelstva: „ut homines eius“ (totiž ministeriála Helma) „inde cum terminali comite, ubi ipse elegerit, *urbem edificent* et si quando necesse eveniat, ad semetipsos defendendos cum rebus suis illuc confugium faciant . . .“.

A konečně je zde ustanovení o jurisdikci, v němž se sousední Moravský stát (Maravorum regnum — stát Moravanů)³⁹ objevuje jako samostatná a odlišná právní sféra. Pře, jež by žalobce z Moravy vznášel — ve smyslu pozdějšího a dnešního mezinárodního práva *soukromého* — proti příslušníkům pomezního hrabství a jež by nemohl vyřídit (patrně se zde myslí i na exekuci nálezů) jejich pán (pozemková vrchnost), jsou vyhrazeny správci marky (comes terminalis) samému.⁴⁰

³⁸ *Nachrichten* (autor Kleinmayern není v knize uveden) vom Zustande der Gegenden und Stadt Juvavia, Salzburg 1784, Diplomatischer Anhang, č. 58, str. 118—119. Datum zde uvedené (898) opravuje na 888 Böhmer - Mühlbacher, Regesten, viz G. F r i e d r i c h, *Codex I*, č. 28, kde je výtah z textu.

³⁹ Označení „regnum“ samo o sobě je mnohovýznamné: neznačí v této době vždy snad jen *království*, nýbrž např. i *državu* franských hrabat. Často znamená prostě *oblast*, *krajinu*, *obvod* pravomoci. Zde je ho zřejmě užito na označení sousedního státu.

⁴⁰ „Et si forsitan de Maravorum regno aliquis causa iusticiae supervenerit, si tale quidlibet est, quod ipse H. vel advocatus eius corrigere (ne)quiverit, iudicio eiusdem comitis potenter finiatur.“ Věc správně vyložil již F. D a h n, *Die Könige*, IX - 2, 1905, str. 66. J. H l a v s a, *Právnícké štúdie*, 1956, str. 544, pozn. 87, neporozuměl náležitě všem souvislostem.

Toto ustanovení nasvědčuje velmi čilému styku mezi obyvatelstvem marky a obyvatelstvem vlastní Moravy. Současně se ovšem nejisté poměry v moravsko-franském pohraničí zračí právě v narážce na *takové věci*, jež by pán žalovaného *nemohl* vyřídit. Místní feudálové patrně neradi vyřizovali i nevelké věci, šlo-li o žalobce ze sousedního Moravského státu, neboť v případě, že moravská strana nebyla s rozsudkem spokojena, hrozily svépomocné akce Moravanů.

Dodejme ještě, že snad právě neporozuměním, zkroucením a zneužitím obsahu této listiny — možná zároveň se zneužitím i zápisu výše analysovaného z r. 852 — mohlo dojít k nehorázným údajům ve známém stížnostním listě bavorských biskupů z r. 900 o jurisdikci vykonávané prý kdysi franskými pomezními hrabaty na území Moravy.⁴¹

Pochopení zvláštních poměrů v pomezních markách umožní nám podniknouti první kroky k podání alespoň přibližného obrazu právního postavení oněch skupin českých a moravských Slovanů, jež se během 9. století octly v rámci Franské říše, ale převahou nikoli hned v říšském území samém, nýbrž v některém z pomezních pásem.⁴² Především bude zde třeba vždy rozlišovat mezi situací slovanských feudálů, kteří se zde v této době vyskytovali,⁴³ a situací vlastních mas slovanského obyvatelstva. K postavení feudálů blížili se postupně náčelníci různých drobných i větších skupin slovanského osídlení, kteří se v této době octli se svým lidem v moci buď franského panovníka nebo některého z bavorských feudálů, popř. některé východo-franské církevní fundace.

Je nutno uvážit, že v některých z těchto krajín nedostali se místní Slované samostatným vývojem (před začleněním do sféry franské státní moci)

⁴¹ G. F r i e d r i c h, *Codex I*, č. 30, str. 30 „Etiam et nostri comites illi terrae confines placita secularia illic continuaverunt et, quae corrigenda sunt, correxerunt, tributa tulerunt et nulli eis restiterunt usque ...“. — Cenné příspěvky k vývoji hranice mezi Moravským státem a Východofranskou říší v poslední čtvrtině 9. století v oblasti dnes rakouské obsahují práce L. H a v l í k a, viz zvláště in: *Slovanské štúdie III*, 1960, str. 29 a d. (tam i další literatura). Pro dobu Svatoplukovu sleduje Havlík hranici od jižních výběžků českomoravské vysočiny na jih k Sandbergu, pak přes dolní tok Chůby (Kamp) na východ, dále severně od Dunaje (5–8 km) k ústí Göllesbachu, přes Dunaj k Neziiderskému jezeru, k dolní Rábě a zpět k Dunaji (tamtéž str. 32, 72). Ke zvláštnímu charakteru příslušných oblastí na franské straně jakožto pásma pomezní marky (viz výše) zatím v naší literatuře přihlíženo nebylo.

⁴² Na řadu otázek v podstatě právněhistorických narazil R. F i s c h e r ve své podnětné stati citované výše v pozn. 3.

⁴³ K postavení např. Pribinovu a jiných slovanských feudálů v Panonské marce viz dobře F. D a h n, *Die Könige*, IX - 2, 1905, str. 64–66. — Slované v různých společenských postaveních v bavorské oblasti, především ovšem v pozdějších Rakousích, zná a doklady o tom uvádí B. R i e g e r, *Říšské dějiny rakouské*, 1899, 1. seš., str. 37–38. Jsou tu doložena knížata a jiná šlechta slovanská ještě v 10. a 11. století (pozn. 39). Nemůže být pochybné, že podobné poměry byly i v bavorské oblasti na severu od Dunaje mezi tamními „Boemany“.

patrně nad stadiem hradových obcí.⁴⁴ Jakmile se octli i jen v oblasti vlivu některé z pomezních marek, ztráceli tito Slované podmínky pro další rozvoj k vlastnímu vyššímu raně feudálnímu politickému životu. Jejich dosavadní organizace v čele s *knězi*, pokud si ji vytvořili, zůstala v příznivých pro ně případech zachována. Tam, kde se k ní zatím ani nedospělo, anebo kde ji franská moc nemohla dále strpět (např. proto, že se *knězové* stavěli na odpor), zůstala alespoň nižší organizace, patrně na úrovni hradů, resp. hradových (hradských) obcí. Franská moc začleňovala je do své státní organizace po svém, např. jako „*decanie*“ apod. Doklad toho máme z bavorské oblasti k r. 777 v souvislosti se založením kláštera Kremsmünsteru, na levém břehu Enže. Zde je tehdy dosvědčen slovanský „*jopan*“ (župan), nesmírně cenný to doklad zbytku slovanské společenské organizace v této oblasti v době vzniku feudálních vztahů.⁴⁵

V jižních územích starého Bojohema dospěli na počátku 9. století k vyšší předstátní organizaci (knížectví) patrně zejména Slované mezi Dunajem, dnešní československou hranicí a řekou Chubou (Kamp) v pozdějších Rakousích,⁴⁶ a to jistě v souvislosti s vývojem v dnešních jižních Čechách. Jinde bylo na rozhraní 8. a 9. století asi předstátní společenské zřízení nižšího vývojového stupně, které neumožňovalo úspěšný trvalý odpor pronikání Franků, resp. Bavorů.⁴⁷

Jinak už údaje shromážděné *Kętrzyńským*⁴⁸ nasvědčují tomu, že kompaktní původně a od polovice 8. století stále více protrhávané slovanské osídlení na východě Franské říše mělo jakýsi svůj specifický systém vztahů k půdě a k feudálnímu pánovi, ať již jím byl slovanský předák nebo germánský šlechtic či církevní fundace. Ještě dlouho potom, co tyto končiny počaly se počítat k Franské říši a kdy v nich začalo převládat neslovanské obyvatelstvo, v hospodářských zápisech zaznamenávají se feudální poddaní se svou příslušností etnickou a zejména jsou vždy slovanští poddaní výslovně uváděni jako „*Sclavi*“ vedle Sasů, Franků atd. Důvodem toho může být, že nešlo ani zde tolik o označení národnosti, řeči apod., nýbrž o zaza-

⁴⁴ Srov. V. V a n ě č e k, *Prvních tisíc let ...*, 1949, str. 31 a d.

⁴⁵ Z velké, ale nadmíru rozptýlené, literatury k tomu viz S. A b e l, *Jahrbücher* I., 2. vyd. (B. S i m s o n), Leipzig 1888, str. 282—283. Naposledy u nás o Slovanech darovaných klášteru kremsmünsterskému L. H a v l í k, in: *Slovanské štúdie* III, 1960, str. 89 a d. — V těchto končinách na západ a na jih od Čech nebyl až dosud prováděn systematický archeologický výzkum, který by zde umožnil zjistit slovanské hrady („hradiště“).

⁴⁶ Srov. výše v pozn. 5 o „*Beehalmeh*“ k r. 791; dále výklad o „*Beheimare*“ tzv. Bav. geografa u V a n ě č k a, l. c., 1949, str. 44 a d.; konečně i zprávu o knížectví Vistrachově a pak Slavitěchově (v pozdějším pomezí česko-moravsko-rakouském) k r. 857, MGH, *Scr.* I, str. 370, 384.

⁴⁷ Cenné údaje o Slovanech na západ od starého Bojohema a o jejich právním postavení, když se dostali pod německé panství, shromáždil F. D a h n, *Die Könige*, X, 1907, str. 82—87.

⁴⁸ K ę t r z y ń s k i, l. c., (viz výše, pozn. 2), zvl. str. 35—44.

menání *právní situace*. Stačilo použití termínu „Slovan“, aby brachylogicky byl vystižen celý tehdy běžně známý specifický systém vztahů k půdě a k pánovi. Výslovně se o těchto Slovanech praví, že se neřídí ani právem franským, ani právem jiného německého kmene.⁴⁹

I když není zcela jisté, že listiny z let 1057, 1136 a 1227, uváděné Kętrzyńským, ještě v době svého sepsání dokazují existenci práva slovanského původu⁵⁰ na západ od Čech platného, přece zdá se nepochybným, že 400—600 let před těmito daty v těchže místech vládly *slovanské obyčeje* mezi rolnickými přímými výrobci, ať už v rámci vlastních společenských útvarů předstátního rázu, či (později) v rámci *cizího* raně feudálního státu. Novější západní literatura neváhá přímo poukazovat na to, že např. mezi Bavorsy zanechali Slované — a sem patří zajisté i čeští Slované mimo rámec českých hor — určité stopy svých starobylých řádů a zvyklostí.⁵¹

Zabývati se blíže těmito podněty a podati celkový podrobný obraz dějin, života a kultury těchto dávno zmizelých nejzápadnějších Slovanů, zůstalo vyhrazeno až slovanské vědě epochy socialismu. Jde tu o úkol velmi nesnadný, ale tím závažnější, že jeho splnění může v mnoha bodech vnést světlo i do nejstarších dějin Čechů a Slováků a zejména přispět k rekonstrukci vývoje těchto národů v době, kdy se u nich počal v 9. století formovat státní život. Plné osvětlení počátků přemyslovského státu a osudů tzv. Velké Moravy není bez vyřešení naznačeného komplexu otázek možné.

⁴⁹ Tamtéž, str. 131 (o smíšeném obyvatelstvu na západ od Čech na rozhraní 9. a 10. stol.) „Sclavi et ceterae nationes, qui nec pacto nec lege Salica utuntur“; srov. dále „... quia unius legis et gentis non sunt“. A. Meitzen, Siedelungen und Agrarwesen, II., str. 407.

⁵⁰ Kętrzyński, l. c., str. 126—128.

⁵¹ E. Zöllner, Die politische Stellung der Völker im Frankenreich, Wien 1950, str. 205, kde se poukazuje na tzv. slovanskou *hobu*, na termín *kramola* a j. v. V německé právněhistorické literatuře „kramol“ či „kramolu“ (lat. v Lex Bajuvariorum „carmulus“) nověji zaznamenává J. M. Ritter, *Verrat und Untreue*, 1942, str. 18. Jde tu o odboj proti usnesení sněmu, o pozdvižení proti kmenové a pak státní moci. Srov. J. Mal, *Probleme aus der Frühgeschichte der Slowenen*, Ljubljana 1939, str. 122 a d.; Machek, Etymologický slovník, I. vyd., str. 232. Odpor na sněmu jako běžné jednání je doložen i od Veletů, politicky nejmocnějšího kmenového svazu polabsko-pobaltských Slovanů. Latinská kronika (Dětmar VI, 25) tu ovšem žádný slovanský termín domácí neuvádí. O tom Vl. Procházka, *Právněhistorická studie* 2 (1956) 257 a *Vznik a počátky Slovanů* 3 (1960) 99.

Die fränkischen Grenzmarken und ihre böhmisch-mährische Nachbarschaft im 9. Jahrhundert

Václav Vaněček

(Zusammenfassung)

Das eigentliche Gebiet des fränkischen Reichs war zu der Zeit, als die Slawen in den östlich gelegenen Gebieten ihre ersten Staaten gründeten, von diesen Grundkernen westslawischen Staatslebens im 9. Jhdt. teils durch eine Zone von Grenzgebieten mit besonderem Regime, die sog. Grenzmarken getrennt, teils durch eine weitere Zone, in der die slawische Ansiedelung noch nicht so weit fortgeschritten war, daß ein Staatsleben entstehen konnte.

Diese beiden Zonen, wie alles darauf hinweist, waren in bemerkenswertem Verhältnis teils untereinander, teils — beide zusammen — zu den im Osten, konkret in Böhmen und Mähren ansässigen Slawen.

Die fränkischen Grenzmarken in Mitteleuropa entstanden überwiegend in dem bezogenen, westlich und südlich der Grenzen der heutigen Tschechoslowakei gelegenen slawischen Gebiet, in das sie mit der Zeit immer tiefer einschnitten, bis sie zuletzt — augenscheinlich nicht vor dem ausgehenden 9. und dem angehenden 10. Jhdt. — wenigstens auf einigen Stellen bis an die heutige Staatsgrenze heranreichten.

Es ist so schon durch das bloße Bestehen der Grenzmarken zwischen dem heutigen Gebiet der Tschechoslowakei und dem fränkischen Reich unter den Karolingern die Unmöglichkeit der Vorstellung aufgezeigt, daß das eigentliche Böhmen und Mähren (oder irgendein Teil von ihnen) irgendwie zum fränkischen Reich „gehörten“. Es wäre dies eine überaus anachronistische, ungeschichtliche Vorstellung. Die Grenzmarken waren Gebiete mit einer besonderen politischen, militärischen, sowie Verwaltungsordnung und namentlich mit einer besonderen Organisation, die eben dadurch hervorgerufen wurde, daß es sich um Randgebiete handelte, wo die Macht des fränkischen Reichs schon endete. Sie bildeten das äußerste, schon außerordentliche Herrschaftsbereich der fränkischen Staatsmacht. Was dahinter lag, war schon Ausland, d. h. entweder fremdes Staatsgebiet oder aber fremde vorstaatliche (barbarische) Gebilde. Das eigentliche Böhmen (d. h. das Böhmen des späteren Mittelalters) war zumindest während der beiden ersten zwei Dritteln des 9. Jhdt. noch zu sehr von der fränkischen Großmacht entfernt, als daß es irgendwie zu dem Karolingerreich gerechnet werden könnte.

In diesem Zusammenhang entsteht die Frage, ob irgendwelche der aus der Zeit um die Mitte des 9. Jhdt. stammenden Berichte über die „Boemani“ nicht weit eher die Westslawen in den westlich und östlich von Böhmen gelegenen Gebieten als die Slawen im eigentlichen Böhmen betreffen. Soweit es sich um die Mähren handelt, ist es heute klar, daß der bekannte Bericht über die „rudis adhuc christianitas gentis Maraensium“ vom Jahre 852 sich unmittelbar auf die mährischen Slawen in der Ostmark bezieht, nicht auf das zeitgenössische Mähren Rostislaws. Diese Lösung geht freilich mit bedeutenden Folgen einher, wie für die Auffassung Mährens als eines selbständigen Staates, so für das vermutliche uralte Christentum im Mähren selbst, außerhalb der „fines“ des fränkischen Reichs.

Das Erfassen der besonderen Verhältnisse in den Grenzmarken ermöglicht es uns wenigstens die ersten Schritte zur Wiedergabe eines zumindest annähernden und vorläufigen Bildes von der Rechtsstellung jener Gruppe der böhmischen und mährischen Slawen zu unternehmen, welche sich im Verlauf des 9. Jhdt. im fränkischen Reich befanden, aber überwiegend nicht sogleich im eigentlichen Reichsgebiet, sondern in irgendeinem der Grenzgebiete. Vor allem wird hier zu unterscheiden sein zwischen der Lage der slawischen Feudale, welche hier in dieser Zeit vorkamen, und der Lage der eigentli-

chen Massen der slawischen Bevölkerung. Diese Aufgabe zu erfüllen blieb erst der slawischen Wissenschaft der Epoche des Sozialismus vorbehalten. Es handelt sich hier um schwierige, aber um so gewichtigere Probleme, weil ihre Lösung in vielen Punkten auch Licht auf die Frühgeschichte der Tschechen und Slowaken zu werfen imstande ist und insbesondere zur Rekonstruktion der Entwicklung dieser Völker in dem Zeitabschnitt, da bei ihnen die Staatenbildung begann (9. Jhdt.), beitragen kann. Die volle Beleuchtung der Anfänge des Přemyslidenstaates und der Schicksale des sog. Großmährens ist ohne die Lösung des bezogenen Fragenkomplexes wohl unmöglich.